

**EKOLOGIK SHANBALIKLAR SHUNCHAKI TADBIRLAR
EMAS-BU ATROF- MUHIT TOZALIGINI SAQLASH YO'LIDAGI
BIRGALIKDAGI HARAkatDIR.**

Qurdosheva Dilfuza Qurbonboyevna

Oqdaryo tuman ixtisoslashtirilgan maktabi o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: b.f.d., professor Yunusov X.B

*Samarqand davlat Beterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik shanbaliklar shunchaki navbatdagi ijtimoiy-maishiy tadbir emas, balki atrof-muhit tozaligini ta'minlash, jamiyat a'zolarining ekologik madaniyatini oshirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishdagi muhim jamoaviy harakat sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik shanbalik joylarda chiqindilarni kamaytirish, Yashil makon va ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi o'rni atroflicha o'rganilgan. Olingan natijalar asosida ekologik shanbaliklar samaradorligini oshirish va ularni tizimli institutsional loyihalarga aylantirish bo'yicha tegishli taklif hamda tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Ekologik shanbalik, atrof-muhit tozaligi, ekologik madaniyat, chiqindilarni saralash, jamoaviy harakat, barqaror rivojlanish, fuqarolik jamiyati.

Bugungi kunda jahon miqyosida atrof-muhitning ifloslanishi, global iqlim o'zgarishi hamda maishiy chiqindilar miqdorining ortib borishi insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biridir. Bu kabi ekologik tahdidlarga

qarshi kurashish nafaqat davlat organlarining, balki har bir fuqaroning burchi hisoblanadi.

Ushbu jarayonda "ekologik shanbalik"lar o'ziga xos ta'sirchan mexanizm vazifasini o'tamoqda. Ko'pchilik shanbalikni oddiy supur-sidir yoki chiqindi yig'ish tadbiri deb qabul qiladi. Vaholanki, bu harakat negizida chuqur ijtimoiy-ekologik g'oya, ya'ni tabiatga mas'uliyat bilan yondashish va hamjihatlik yotadi. Ushbu maqolaning maqsadi — ekologik shanbaliklar samaradorligini ilmiy va ijtimoiy jihatdan asoslash hamda ularning atrof-muhit tozaligidagi haqiqiy qiymatini ochib berishdan iborat.

Atrof-muhit tozaligini saqlash jamiyatning kundalik hayoti, turmush madaniyati va fuqarolik mas'uliyati bilan bevosita bog'liq. Ko'chalar, mahallalar, ta'lim muassasalari va dam olish hududlarining ozodaligi faqat tegishli xizmatlarning faoliyatiga emas, balki aholining tabiatga munosabati va umumiy foydalanish joylaridagi xulq-atvoriga ham bog'liq. Shu jihatdan ekologik shanbaliklar fuqarolarning o'z yashash muhitini yaxshilashga qo'shadigan amaliy hissasi hisoblanadi.

Ekologik shanbalikning mazmuni hududni ma'lum bir kunda tozalash bilan cheklanmaydi. U insonlarda tabiatni asrashga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish, ekologik bilimlarni amaliy harakatga aylantirish va jamoa manfaatlari yo'lida hamkorlik qilish imkonini beradi. Mazkur tezisning maqsadi ekologik shanbaliklarning ekologik va ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ularning samaradorligini oshirish yo'llarini asoslashdan iborat.

Ekologik shanbaliklar ekologik madaniyatning amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Ekologik madaniyat tabiat haqidagi bilimlar bilan bir qatorda, atrof-muhitga ehtiyotkor munosabat, kundalik odatlar va shaxsiy mas'uliyatni ham qamrab oladi. Inson chiqindini belgilangan joyga tashlashi,

suvni tejashi, yashil hududlarga zarar yetkazmasligi va jamoat joylarining tozaligiga e'tibor berishi orqali ushbu madaniyatni namoyish etadi. Shanbalik esa bunday xatti-harakatlarni jamoaviy faoliyat orqali mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi — UNEP ekologik ta'limda faol ishtirok, uzluksiz o'rganish hamda shaxsiy va guruhviy mas'uliyatga alohida e'tibor qaratadi [1]. Ushbu yondashuv ekologik shanbaliklarni amaliy tarbiya jarayoni sifatida tashkil etish uchun nazariy asos bo'la oladi.

Shanbaliklarning muhim jihatlaridan biri — jamoaviy mas'uliyatni shakllantirishidir. Mahalla aholisi, o'quvchilar, talabalar va tashkilot xodimlari umumiy maqsad yo'lida birlashganida, hududning tozaligi umumiy manfaat ekanini anglash imkoniyati kengayadi. Birgalikdagi mehnat vazifalarni taqsimlash, o'zaro yordam berish va bajarilgan ish uchun javobgarlikni his etish tajribasini yaratadi. Bunda ishtirokning ko'ngilli bo'lishi, vazifalarning ishtirokchilar imkoniyatiga mos taqsimlanishi va tashabbuslarning qo'llab-quvvatlanishi muhimdir.

Yoshlarning ekologik tarbiyasida shanbaliklardan maqsadli foydalanish alohida ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida o'rganilgan ekologik tushunchalar amaliy faoliyat bilan bog'langanda, o'quvchi va talabalar muammoni bevosita kuzatish imkoniga ega bo'ladilar. Masalan, ta'lim muassasasi hududida yig'ilgan chiqindilar tarkibini o'rganish orqali qaysi turdagi chiqindi ko'p uchrashi, ularning qayerdan kelib chiqishi va miqdorini kamaytirish yo'llari muhokama qilinishi mumkin. Bunday faoliyat kuzatish, tahlil qilish, hamkorlikda qaror qabul qilish va natijalarni baholash ko'nikmalarini mashq qilishga sharoit yaratadi.

Shanbaliklar samaradorligining yana bir sharti — chiqindilarni to‘g‘ri boshqarishdir. Yig‘ilgan chiqindini bir hududdan boshqa hududga ko‘chirish ekologik muammoni hal qilmaydi. Tozalash ishlari chiqindilarni saralash, tegishli yig‘ish punktlariga topshirish va olib chiqishni oldindan tashkil etish bilan uyg‘unlashishi lozim. UNEP chiqindilar bilan ishlashda ularning hosil bo‘lishini kamaytirish va qayta foydalanishdan boshlanadigan yaxlit yondashuvni ilgari suradi [2]. Demak, shanbalik davomida mavjud chiqindilarni yig‘ish bilan birga, kelgusida ularning paydo bo‘lishini kamaytirish choralari ham belgilanishi zarur.

Ekologik shanbaliklarni tashkil etishda quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

1. Tayyorgarlik bosqichi. Hududdagi muammolar aniqlanadi, ish hajmi belgilanadi, zarur anjomlar tayyorlanadi hamda chiqindilarni olib chiqish tartibi kelishiladi.
2. Tushuntirish bosqichi. Ishtirokchilarga tadbir maqsadi, chiqindilarni saralash tartibi va xavfsiz ishlash qoidalari tushuntiriladi.
3. Amaliy faoliyat bosqichi. Hudud tozalanadi, chiqindilar imkon qadar turlarga ajratiladi, yashil maydonlar parvarish qilinadi.
4. Tahlil bosqichi. Bajarilgan ishlar qayd etiladi, chiqindi manbalari muhokama qilinadi va tozalikni saqlash bo‘yicha vazifalar belgilanadi.
5. Kuzatuv bosqichi. Tozalangan hududning keyingi holati tekshirilib, qayta ifloslanish sabablari o‘rganiladi.

Shanbalikning tarbiyaviy samarasi tadbirdan keyingi faoliyatga ham bog‘liq. “Biz tozalagan hududni qanday saqlaymiz?” degan savol ishtirokchilarni uzoq muddatli mas’uliyat haqida o‘ylashga undaydi. Chiqindi qutilarini qulay joylashtirish, tushunarli eslatmalar o‘rnatish, ekologik

ko'ngillilar guruhini tuzish va muntazam kuzatuv olib borish ushbu mas'uliyatni amaliy harakatga aylantirishi mumkin.

Natijalarni baholashda ishtirokchilar soni va tadbir fotosuratlar bilan birga, tozalangan maydon, yig'ilgan hamda saralangan chiqindi miqdori, chiqindining topshirilgan joyi va hududning keyingi holatini hisobga olish tavsiya etiladi. Bu ko'rsatkichlar shanbalikning amaliy natijasini aniqroq baholashga yordam beradi. Tezisdan mazkur mezonlar metodik taklif sifatida keltirilgan bo'lib, ularning samaradorligini aniqlash uchun alohida kuzatuv va tajriba-sinov ishlari talab etiladi.

Xulosa

Ekologik shanbaliklar atrof-muhit tozaligini saqlashga qaratilgan jamoaviy harakat bo'lib, ekologik bilim, fuqarolik mas'uliyati va amaliy faoliyatni birlashtirish imkonini beradi. Ularning ahamiyati tozalangan hudud bilan birga, ishtirokchilarda shakllanadigan tabiatga daxldorlik, hamkorlik va kundalik ozodalik odatlarida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Shanbaliklarni ko'ngillilik, puxta rejalashtirish, ekologik tushuntirish, chiqindilarni to'g'ri boshqarish va muntazam kuzatuv asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Har bir shanbalikdan so'ng tozalikni saqlashga doir aniq vazifalar belgilanishi uning davomiyligini ta'minlaydi. Zero, atrof-muhitni asrash umumiy hudud uchun har bir insonning kundalik mas'uliyatidan boshlanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. United Nations Environment Programme. *UNEP Strategy for Environmental Education and Training*. — [UNEP rasmiy sayti](#).
2. United Nations Environment Programme. *Waste*. — [UNEP rasmiy sayti](#).
3. Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). *Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?*

Environmental Education Research, 8(3), 239–260.

<https://doi.org/10.1080/13504620220145401>

4. Nazarov, M. S., & Ergashev, A. E. (2020). *O'zbekistonda fuqarolik jamiyati va ekologik harakatlar: an'ana hamda zamonaviylik*. Ekologiya xabarnomasi, 4(12), 45–52.
5. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
6. Stern, P. C. (2000). *Toward a coherent theory of environmentally significant behavior*. Journal of Social Issues, 56(3), 407–424.
<https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
7. Tursunov, X. T., & Zokirov, R. O. (2019). *Ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish asoslari*. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.